

ISLOMIY BANKLARNING BARQAROR RIVOJLANISHNI MOLIYALASHTIRISHDAGI AMALIY AHAMIYATI

Saitkulova Anora Orifjon qizi

*Magistrant, Xalqaro islomshunoslik akademiyasi,
Toshkent, O'zbekiston.*

Email: anorasaitkulova6@gmail.com

ORCID: 0009-0009-6710-6495

THE PRACTICAL IMPORTANCE OF ISLAMIC BANKS IN FINANCING SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Anora Orifjon qizi Saitkulova

*Master's student, International Academy of Islamic Studies,
Tashkent, Uzbekistan.*

Email: anorasaitkulova6@gmail.com

ORCID: 0009-0009-6710-6495

JEL Classification: G21, G23, O16, Q01, Z12

***Annotatsiya:** Mazkur maqolada islomiy banklarning barqaror rivojlanishni moliyalashtirishdagi amaliy ahamiyati real sektor, tadbirkorlik, moliyaviy inklyuziya va yashil iqtisodiyot yo'nalishlari kesimida tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi islomiy bank instrumentlarining barqaror rivojlanish maqsadlariga xizmat qiluvchi moliyaviy mexanizm sifatidagi vazifalarini aniqlash, ularning an'anaviy bank kreditlaridan farqli jihatlarini ochib berish hamda xalqaro tajribadan kelib chiqib O'zbekiston uchun amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat. Maqolada hujjatli tahlil, taqqoslash, ilmiy umumlashtirish, institutsional tahlil, xalqaro tajriba tahlili va jadval orqali guruhlash metodlaridan foydalanildi. Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, islomiy banklar aktivga asoslangan moliyalashtirish, risk va foydani taqsimlash, real savdo yoki xizmat bilan bog'langan shartnomalar hamda ijtimoiy mas'uliyat tamoyillari orqali barqaror rivojlanishga bevosita hissa qo'sha oladi.*

Murabaha va ijara kichik biznes hamda ishlab chiqarish aktivlarini moliyalashtirishda, musharaka va mudaraba tadbirkorlik risklarini sheriklik asosida taqsimlashda, salam va istisna esa qishloq xo'jaligi hamda infratuzilma loyihalarini oldindan moliyalashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Xalqaro tajriba islomiy banklarning barqaror moliyalashtirishga qo'shadigan hissasi huquqiy baza, shariat boshqaruvi, mahsulot innovatsiyasi, barqarorlik hisobotlari va investorlar ishonchiga bog'liq ekanini ko'rsatadi. Shu bilan birga, mahsulotlarning murabaha va tovarga asoslangan qisqa muddatli moliyalashtirishga haddan tashqari tayanishi, shariat standartlarining yetarli uyg'unlashmaganligi, kadrlar salohiyati hamda ekologik, ijtimoiy va boshqaruv (Environmental, Social and Governance — ESG) ma'lumotlarining cheklanganligi ushbu salohiyatni to'liq ro'yobga chiqarishga to'sqinlik qilmoqda.

Kalit soʻzlar: islomiy banklar, barqaror rivojlanish, islom moliyasi, real sektor, tadbirkorlik, moliyaviy inklyuziya.

Abstract: This article examines the practical importance of Islamic banks in financing sustainable development from the perspectives of the real sector, entrepreneurship, financial inclusion and the green economy. The purpose of the study is to identify how Islamic banking instruments operate as financing mechanisms aligned with sustainable development objectives, to explain their differences from conventional debt-based credit, and to formulate practical recommendations for Uzbekistan based on international experience. The study applies documentary analysis, comparison, scientific generalization, institutional analysis, international experience analysis and tabular classification. The findings show that Islamic banks can contribute directly to sustainable development through asset-backed financing, profit-and-risk sharing, contracts linked to real trade or services, and social responsibility principles. Murabaha and ijarah are particularly relevant for financing business assets and productive capacity; musharaka and mudaraba can support entrepreneurship by distributing business risks between partners; while salam and istisna can be used to pre-finance agriculture, manufacturing and infrastructure projects. International experience demonstrates that the contribution of Islamic banks to sustainable finance depends on a supportive legal framework, Shariah governance, product innovation, sustainability reporting and investor confidence. At the same time, the excessive reliance of some markets on short-term murabaha and commodity-based structures, limited harmonization of Shariah standards, insufficient professional capacity

and weak environmental, social and governance (ESG) data infrastructure restrict the full realization of this potential. The article concludes that Islamic banks should be integrated into sustainable finance ecosystems through regulatory neutrality, green and social product development, impact measurement, and stronger links with small and medium-sized enterprises, social finance and climate-resilient projects.

Keywords: Islamic banks, sustainable development, Islamic finance, real sector, entrepreneurship, financial inclusion.

KIRISH

Jahon iqtisodiyotida barqaror rivojlanish, iqlim oʻzgarishi oqibatlarini kamaytirish, kambagʻallikni qisqartirish, aholi bandligini oshirish va real sektorni moliyalashtirish masalalari bank tizimi oldiga yangi vazifalarni qoʻymoqda. Anʻanaviy bank kreditlari koʻp hollarda foizli qarz munosabatiga asoslanadi va qarz oluvchining moliyaviy yukini oshirishi mumkin. Shu sababli soʻnggi yillarda real aktiv, sheriklik, ijtimoiy masʼuliyat va risklarni adolatli taqsimlashga tayanuvchi muqobil moliyalashtirish modellariga eʼtibor ortmoqda. Islomiy banklar aynan shunday yondashuvni taklif etadi: ular mablagʻlarni real tovar, xizmat, aktiv yoki loyiha bilan bogʻlaydi, haddan tashqari noaniqlik va spekulativ operatsiyalarni cheklaydi hamda moliyalashtirish jarayonida iqtisodiy adolatni taʼminlashga intiladi.

Islomiy banklarning barqaror rivojlanishdagi amaliy ahamiyati ularning faqat foizsiz bank faoliyatini amalga oshirishida emas. Mazkur banklar real iqtisodiyot bilan bevosita bogʻlangan shartnomalar orqali ishlab chiqarish, savdo, qishloq xoʻjaligi, uy-joy qurilishi, infratuzilma, kichik va oʻrta biznes hamda ijtimoiy loyihalarni qoʻllab-quvvatlashi

mumkin. Murabaha, ijara, musharaka, mudaraba, salam va istisna kabi instrumentlar bank va mijoz o'rtasidagi munosabatni qarz beruvchi va qarzdor doirasidan chiqarib, savdo, ijara yoki sheriklik munosabatiga aylantiradi. Natijada moliyalashtirishning maqsadli va aktivga bog'langan xususiyati kuchayadi.

Global islom moliyasi sanoati hajmi tez o'sib bormoqda, biroq manbalarda ko'rsatkichlar metodologiyaga qarab farqlanadi. Islomiy moliyaviy xizmatlar kengashi — Islamic Financial Services Board (IFSB) hisobotida 2024-yilda global islomiy moliyaviy xizmatlar sanoati aktivlari 3,88 trln AQSH dollariga yetgani qayd etilgan (IFSB, 2025). Xususiy sektorni rivojlantirish Islom korporatsiyasi — Islamic Corporation for the Development of the Private Sector (ICD) hamda London fond birjasi guruhi — London Stock Exchange Group (LSEG) tomonidan tayyorlangan hisobotda esa kengroq qamrov asosida global islom moliyasi aktivlari 2024-yil yakunida qariyb 6 trln AQSH dollariga yetgani, islomiy banklar umumiy sanoat aktivlarining 72 foizini tashkil qilgani ta'kidlanadi (ICD & LSEG, 2025). Ushbu ikki raqam orasidagi farq islomiy moliya bozorining o'lchash usullariga bog'liq: IFSB prudensial moliyaviy xizmatlar sanoati segmentlariga e'tibor qaratsa, ICD–LSEG kengroq rivojlanish indikatorlari va aktiv sinflarini qamrab oladi. Shu sababli maqolada asosiy prudensial ko'rsatkich sifatida IFSB raqami, bozor salohiyatini kengroq ifodalashda esa ICD–LSEG ko'rsatkichi izoh bilan qo'llanildi.

Maqolaning dolzarbligi shundaki, barqaror rivojlanish maqsadlarini moliyalashtirishda bank tizimining roli kuchayib borayotgan bir paytda, islomiy banklar real sektor, tadbirkorlik, yashil

loyihalar va moliyaviy inklyuziyani qo'llab-quvvatlash bo'yicha alohida amaliy modelni taklif qiladi. Xususan, O'zbekiston kabi aholisi ko'p, tadbirkorlik salohiyati yuqori va muqobil moliyaviy xizmatlarga talab mavjud bo'lgan mamlakatlar uchun islomiy banklar moliyaviy inklyuziyani kengaytirish, investitsion faollikni oshirish hamda ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qilishi mumkin.

Mazkur maqolaning maqsadi islomiy banklarning barqaror rivojlanishni moliyalashtirishdagi amaliy ahamiyatini tahlil qilish, asosiy moliyalashtirish instrumentlari va ularning barqaror rivojlanish yo'nalishlari bilan bog'liqligini tizimlashtirish, xalqaro tajriba asosida institutsional omillarni aniqlash hamda O'zbekiston sharoitida amaliy qo'llash imkoniyatlarini baholashdan iborat.

MATERIAL VA METOD

Tadqiqotda hujjatli tahlil, taqqoslash, ilmiy umumlashtirish, institutsional tahlil, xalqaro tajriba tahlili va jadval orqali guruhlash metodlaridan foydalanildi. Hujjatli tahlil doirasida IFSB, ICD–LSEG, Jahon banki, Islom taraqqiyot banki — Islamic Development Bank (IsDB), Islom banklari va moliyaviy institutlari bosh kengashi — General Council for Islamic Banks and Financial Institutions (CIBAFI), Islom moliyaviy institutlari uchun buxgalteriya va audit tashkiloti — Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions (AAOIFI), BMT Taraqqiyot dasturi — United Nations Development Programme (UNDP) va boshqa xalqaro tashkilotlar hisobotlari o'rganildi. Ushbu manbalar so'nggi yillarda islomiy banklar, islomiy moliya sanoati, barqaror moliyalashtirish, yashil sukuk va moliyaviy inklyuziya yo'nalishlarida e'lon qilingan amaliy hamda tahliliy materiallarni qamrab oladi.

Taqqoslash metodi orqali islomiy bank instrumentlari an'anaviy bank kreditlari bilan solishtirildi. Bunda asosiy mezonlar sifatida moliyalashtirishning aktivga bog'langanligi, risk va foydaning taqsimlanishi, real sektor bilan aloqadorlik, mijoz zimmasiga tushadigan moliyaviy yuk, ijtimoiy va ekologik natijalar hamda shaffoflik darajasi tanlandi. Ilmiy umumlashtirish metodi yordamida turli manbalarda keltirilgan nazariy va amaliy qarashlar yagona konseptual modelga keltirildi.

Institutsional tahlil metodi islomiy banklarning barqaror rivojlanishga ta'siri faqat shartnoma turiga emas, balki huquqiy muhit, shariat boshqaruvi, nazorat tizimi, kapital bozori infratuzilmasi, hisobot standartlari va investorlar ishonchi kabi omillarga bog'liqligini aniqlash uchun qo'llandi. Xalqaro tajriba tahlili doirasida Malayziya, Indoneziya, Fors ko'rfazi hamkorlik kengashi — Gulf Cooperation Council (GCC) mamlakatlari, Turkiya va IsDB bilan bog'liq amaliy misollar umumlashtirildi. Jadval orqali guruhlash metodi esa instrumentlar, barqaror rivojlanish yo'nalishlari, xalqaro tajriba va asosiy muammolarni tizimli tarzda taqdim etish imkonini berdi.

Tadqiqotning chegarasi shundan iboratki, maqola empirik regressiya modeli emas, balki xalqaro hisobotlar va mavjud ilmiy-amaliy tajribalar asosida konseptual hamda institutsional tahlilga tayangan. Bu yondashuv islomiy banklarning barqaror rivojlanishdagi

amaliy mexanizmlarini tushuntirish, ularni jadval asosida tizimlashtirish va O'zbekiston uchun qo'llash mumkin bo'lgan xulosalarni shakllantirishga qaratilgan.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari islomiy banklarning barqaror rivojlanishga ta'siri bir vaqtning o'zida bir necha kanal orqali yuzaga chiqishini ko'rsatadi. Birinchi kanal — real sektorni moliyalashtirish. Islomiy banklar pulni pul evaziga sotish yoki foizli qarz berishdan ko'ra, moliyalashtirishni aniq aktiv, mahsulot yoki xizmat bilan bog'laydi. Bu kapitalning spekuliyativ operatsiyalardan ko'ra ishlab chiqarish, savdo, xizmat ko'rsatish va infratuzilma loyihalariga yo'naltirilishiga yordam beradi.

Ikkinchi kanal — risk va foydani taqsimlash. Musharaka va mudaraba kabi instrumentlarda bank va mijoz o'rtasidagi munosabat sheriklik asosida quriladi. Bu yondashuv tadbirkorlik faoliyatida moliyaviy xatarlarning faqat bir tomon zimmasiga tushishini kamaytiradi. Uchinchi — moliyaviy inklyuziya. Foizli kreditlardan e'tiqodiy yoki iqtisodiy sabablar bilan foydalanmaydigan aholi va biznes subyektlari uchun shariatga mos moliyaviy xizmatlar muqobil imkoniyat yaratadi. To'rtinchi kanal — ekologik va ijtimoiy loyihalarni moliyalashtirish. Yashil sukuk, islomiy banklarning yashil moliyalashtirish mahsulotlari, takaful, vaqf va zakot bilan integratsiya qilingan modellar barqaror rivojlanish maqsadlariga bevosita xizmat qiladi.

1-jadval. Islomiy bank instrumentlarining barqaror rivojlanish yoʻnalishlari bilan bogʻliqligi

Instrument	Amaliy mazmuni	Barqaror rivojlanishga taʼsiri
Murabaha	Bank mijoz talab qilgan tovar yoki uskunani sotib olib, kelishilgan ustama bilan boʻlib toʻlashga sotadi.	Kichik biznes, savdo va ishlab chiqarish uchun uskunalar, xomashyo va aylanma mablagʻlarni shaffof narx asosida moliyalashtiradi.
Ijara	Bank aktivni sotib olib, mijozga maʼlum muddatga ijaraga beradi; ayrim hollarda muddat oxirida mulk huquqi mijozga oʻtadi.	Ishlab chiqarish uskunolari, transport, tibbiyot texnikasi va energiya tejamkor aktivlardan foydalanishni kengaytiradi.
Musharaka	Bank va mijoz kapital qoʻshib, loyiha yoki biznesda sherik boʻladi; foyda kelishilgan nisbatda, zarar kapital ulushiga mutanosib taqsimlanadi.	Tadbirkorlik, startap va real sektor loyihalarida risklarni adolatli taqsimlashga xizmat qiladi.
Mudaraba	Bir tomon kapital, ikkinchi tomon mehnat va boshqaruv tajribasini qoʻshadi; foyda oldindan kelishilgan nisbatda taqsimlanadi.	Kapitali kam, lekin tajribasi va biznes gʻoyasi mavjud tadbirkorlar uchun muqobil moliyalashtirish manbasini yaratadi.
Salam	Bank kelajakda yetkazib beriladigan mahsulot uchun oldindan toʻlov qiladi.	Qishloq xoʻjaligi ishlab chiqaruvchilarining mavsumiy moliyalashtirish ehtiyojini qoplaydi va oziq-ovqat xavfsizligiga hissa qoʻshadi.
Istisna	Buyurtma asosida mahsulot ishlab chiqarish yoki qurilish ishlarini moliyalashtirish shartnomasi.	Uy-joy, infratuzilma, ishlab chiqarish binolari, maktab va ijtimoiy obyektlar qurilishini moliyalashtirishga mos keladi.
Qard hasan	Foizsiz qaytariladigan ijtimoiy qarz.	Kam taʼminlangan aholi, taʼlim, sogʻliqni saqlash va favqulodda ehtiyojlar uchun ijtimoiy himoya mexanizmini kuchaytiradi.

Manba: muallif tomonidan AAOIFI standartlari, Jahon banki–IsDB va IFSB materiallari asosida tuzildi.

1-jadvaldan koʻrinadiki, islomiy bank instrumentlari faqat bank mahsuloti emas, balki barqaror rivojlanishning turli iqtisodiy va ijtimoiy vazifalariga mos moliyalashtirish mexanizmlaridir. Murabaha amaliyotda eng koʻp qoʻllanadigan instrumentlardan biri boʻlsa-da, barqaror rivojlanish nuqtayi nazaridan musharaka, mudaraba, salam va istisna kabi risk-taqsimlovchi hamda loyiha bilan bevosita bogʻlangan instrumentlarning salohiyati yuqoriroq. Chunki ular tadbirkorlik,

innovatsiya, qishloq xoʻjaligi va infratuzilma kabi real iqtisodiyot tarmoqlarida kapitalning samarali ishlatilishiga yordam beradi.

Islomiy banklarning xalqaro rivojlanish tajribasida barqaror moliyalashtirish bilan bogʻliq bir necha yoʻnalish ajralib turadi. Malayziya islomiy moliya, shariat boshqaruvi va barqaror kapital bozori infratuzilmasini uygʻunlashtirgan mamlakat sifatida koʻriladi. Indoneziya davlat yashil sukuki va chakana

sukuklar orqali aholi jamg'armalarini barqaror loyihalarga yo'naltirish tajribasini rivojlantirdi. GCC mamlakatlarida esa yirik islomiy banklar va sukuk bozori energetika, infratuzilma va

korporativ moliyalashtirishda muhim o'rin tutadi. Turkiyadagi ishtirok banklari esa barqarorlik sukuklari va kichik biznes moliyalashtirish tajribasi bilan ajralib turadi.

2-jadval. Islomiy banklar orqali barqaror rivojlanishni moliyalashtirish kanallari

Kanal	Amaliy mexanizm	Kutiladigan natija
Real sektorni qo'llab-quvvatlash	Murabaha, ijara, istisna va salam orqali tovar, uskuna, qurilish va mahsulot yetkazib berishni moliyalashtirish.	Ishlab chiqarish quvvati, bandlik, mahalliy qo'shilgan qiymat va tadbirkorlik faolligi oshadi.
Kichik va o'rta biznes	Mikro va kichik tadbirkorlar uchun aylanma mablag', aktiv xaridi va sheriklik moliyalashtirish mahsulotlari.	Moliyaviy inklyuziya kengayadi, norasmiy biznesning rasmiy moliya tizimiga kirishi kuchayadi.
Yashil iqtisodiyot	Qayta tiklanuvchi energiya, energiya samaradorligi, ekologik transport, suv va chiqindi loyihalari uchun shariatga mos moliyalashtirish.	Iqlimga moslashuv, emissiyani kamaytirish va barqaror infratuzilma loyihalari rag'batlantiriladi.
Ijtimoiy moliya bilan integratsiya	Vaqf, zakot, sadaqa, qard hasan va takaful mexanizmlarini bank mahsulotlari bilan bog'lash.	Aholining zaif qatlamlari, ta'lim, sog'liqni saqlash va ijtimoiy himoya loyihalari qo'llab-quvvatlanadi.
Risklarni taqsimlash	Musharaka va mudaraba orqali foyda va zarar kelishilgan qoidalar asosida taqsimlanadi.	Moliyalashtirish qarz yukini oshirishdan ko'ra sheriklik va uzoq muddatli hamkorlikka tayanadi.
Boshqaruv va shaffoflik	Shariat kengashi, mustaqil nazorat, maqsadli moliyalashtirish va barqarorlik hisobotlari.	Investorlar va mijozlar ishonchi ortadi, reputatsion va huquqiy risklar kamayadi.

Manba: muallif tomonidan xalqaro amaliyot va hisobotlar tahlili asosida tuzildi.

IFSB hisobotiga ko'ra, islomiy moliyaviy xizmatlar sanoatida bank sektori hamon asosiy o'rin egallaydi. Bu holat islomiy banklarni barqaror rivojlanish maqsadlarini moliyalashtirishda eng muhim kanalga aylantiradi. Agar islomiy kapital bozori, takaful va ijtimoiy moliya institutlari hali barcha mamlakatlarda yetarlicha rivojlanmagan bo'lsa, banklar aholiga va biznesga eng yaqin moliyaviy vositachi sifatida barqaror loyihalarni moliyalashtirish imkoniyatiga ega.

ICD-LSEG hisobotida global sukuk bozori 2024-yilda 1 trln AQSH dollaridan oshgani, ekologik, ijtimoiy va boshqaruv (ESG) mezonlariga mos sukuklar esa 50 mlrd AQSH dollaridan ortiq muomaladagi hajmga yetgani qayd etiladi. Bu ko'rsatkichlar islomiy banklar va kapital bozori o'rtasidagi integratsiyani kuchaytirish zarurligini ko'rsatadi. Banklar o'z balanslari orqali kichik va o'rta biznesni, kapital bozori esa yirik infratuzilma va yashil loyihalarni moliyalashtirishi mumkin. Shu sababli islomiy banklarning barqaror rivojlanishdagi

roli faqat kredit o'rnini bosuvchi mahsulotlar bilan cheklanmasdan, sukuk, takaful, vaqf va investitsion fondlar bilan kompleks ekotizim shaklida ko'rilishi lozim.

O'zbekiston uchun e'tiborga molik misollardan biri IsDB va hamkorlar ishtirokidagi O'zbekiston iqtisodiy imkoniyatlarini kengaytirish jamg'armasi — Economic Empowerment Fund for Uzbekistan (EEFU) modelidir. Jahon banki va IsDB ma'lumotlariga ko'ra, ushbu fondning dastlabki kapitali 100 mln AQSH dollarini

tashkil etib, kelgusida 500 mln AQSH dollarigacha kengaytirish rejalashtirilgan; u kredit liniyalari, murabaha moliyasi va kapitalda ishtirok etish (equity participation) orqali mikro, kichik va o'rta biznesni, ayollar va yoshlar yetakchiligidagi korxonalarni, iqlimga mos loyihalarni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan (World Bank & IsDB, 2025). Bu model islomiy moliya instrumentlari real sektor, ijtimoiy inklyuziya va barqaror iqtisodiy o'sishni birlashtira olishini ko'rsatadi.

3-jadval. Xalqaro tajriba asosida islomiy banklarning barqaror moliyalashtirishdagi roli

Tajriba	Asosiy mexanizm	O'rganiladigan jihat
Malayziya	Islomiy banklar, sukuk bozori, shariat boshqaruvi va barqaror moliya doiralari uyg'unlashgan.	Huquqiy aniqlik, soliq neytralligi va tartibga soluvchi qo'llab-quvvatlash xususiy sektor ishtirokini kuchaytiradi.
Indoneziya	Davlat yashil sukuki, chakana sukuk va islomiy bank xizmatlari orqali keng investorlar bazasi shakllantirilgan.	Davlat emissiyalari bozor ishonchini oshiradi va aholining barqaror loyihalarda ishtirokini kengaytiradi.
GCC mamlakatlari	Yirik islomiy banklar, sukuk bozori va korporativ moliyalashtirish infratuzilmasi rivojlangan.	Kapital hajmi yuqori bo'lgan bozorlar yirik infratuzilma va energetika loyihalarini moliyalashtirishda samarali.
Turkiya	Ishtirok banklari, barqarorlik sukuklari va kichik biznesga yo'naltirilgan mahsulotlar rivojlanmoqda.	Islomiy bank mahsulotlari barqaror kapital bozori vositalari bilan bog'langanda yangi investorlar jalb qilinadi.
IsDB va O'zbekiston EEFU modeli	Murabaha, kredit liniyalari va kapitalda ishtirok etish orqali mikro, kichik va o'rta biznes, ayollar va yoshlar tadbirkorligi, iqlimga mos loyihalar qo'llab-quvvatlanadi.	Islomiy moliya instrumentlari davlat-xususiy sheriklik va ta'sirga yo'naltirilgan investitsiyalar bilan qo'shilganda rivojlanish natijalari kuchayadi.

Manba: muallif tomonidan IFSB, ICD-LSEG, Jahon banki-IsDB va UNDP materiallari asosida tuzildi.

MUNOZARA

Natijalar islomiy banklarning barqaror rivojlanishdagi afzalligi uch asosiy nazariy-amaliy jihatga tayanishini ko'rsatadi. Birinchidan, islomiy bank moliyalashtirishi real aktiv yoki xizmat bilan bog'lanadi. Bu bank kapitalini moliyaviy spekulyatsiyadan ko'ra real iqtisodiyotga yo'naltirishga yordam

beradi. Ikkinchidan, foyda va xatarlarni taqsimlash tamoyili tadbirkorlik faoliyatiga mos keladi. An'anaviy kreditda bank ko'pincha foiz daromadini kafolatlashga intiladi, xatarlarning asosiy qismi esa qarz oluvchi zimmasida qoladi. Musharaka va mudaraba kabi instrumentlar esa bankni biznes natijalariga bevosita bog'laydi.

Uchinchidan, islomiy moliya tamoyillari ijtimoiy adolat, omonatdorlik, shaffoflik va zararli faoliyatlarni moliyalashtirmaslik kabi mezonlarni o'z ichiga oladi.

Shu bilan birga, amaliyotda islomiy banklar har doim ham nazariy salohiyatini to'liq namoyon eta olmaydi. Ko'plab bozorlarda murabaha va tovarga asoslangan likvidlik mahsulotlari yuqori ulushga ega. Bunday mahsulotlar shariatga muvofiq bo'lishi mumkin, biroq ular risk-taqsimlovchi sheriklik moliyalashtirishiga nisbatan barqaror rivojlanishga kamroq transformatsion ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun islomiy banklar barqaror rivojlanishga real hissa qo'shishi uchun mahsulot portfelida musharaka, mudaraba, salam, istisna, yashil ijara, energiya samaradorligi uchun murabaha va ijtimoiy qard hasan kabi instrumentlar ulushini oshirishi zarur.

Islomiy banklarning barqaror moliyalashtirishdagi roli ularning institutsional muhitiga bevosita bog'liq. Huquqiy baza aniq bo'lmasa, aktivni bank nomiga sotib olish, keyin mijozga sotish yoki ijaraga berish jarayonida ikki karra soliq, mulk huquqi, garov, buxgalteriya hisobi va sud ijrosi bilan bog'liq muammolar yuzaga kelishi mumkin. Shariat boshqaruvi sust bo'lsa, mahsulotlar shaklan islomiy, mazmunan esa an'anaviy kreditga yaqinlashib qolishi ehtimoli mavjud. Shu bois barqaror rivojlanishni moliyalashtirishda islomiy banklarning muvaffaqiyati regulator, shariat kengashi, bank menejmenti, auditorlar, investorlar va mijozlar o'rtasidagi institutsional ishonchga tayanadi.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, islomiy banklar barqaror rivojlanishni moliyalashtirishda alohida emas, balki kengroq moliyaviy ekotizim doirasida samaraliroq ishlaydi. Masalan, banklar kichik

biznes va uy xo'jaliklarini moliyalashtiradi, sukuk bozori yirik infratuzilma loyihalariga kapital jalb qiladi, takaful xatarlarni taqsimlaydi, vaqf va zakot esa ijtimoiy loyihalarni qo'llab-quvvatlaydi. Bu institutlar o'zaro bog'langanda barqaror rivojlanish maqsadlarini moliyalashtirish uchun ko'p manbali va ko'p instrumentli model shakllanadi.

O'zbekiston sharoitida islomiy banklarning amaliy ahamiyati bir necha yo'nalishda namoyon bo'lishi mumkin. Birinchidan, foizli kreditdan foydalanishni istamaydigan aholi va tadbirkorlar rasmiy moliya tizimiga jalb qilinadi. Ikkinchidan, kichik va o'rta biznes uchun uskunalar, savdo aylanmasi, xomashyo va ishlab chiqarish aktivlarini moliyalashtirish imkoniyati kengayadi. Uchinchidan, qishloq xo'jaligi va oziq-ovqat xavfsizligi uchun salam, qayta ishlash va infratuzilma uchun istisna, ishlab chiqarish texnikalari uchun ijara instrumentlaridan foydalanish mumkin. To'rtinchidan, yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonida energiya samaradorligi, quyosh panellari, suv tejovchi texnologiyalar va ekologik transport uchun shariatga mos moliyalashtirish mahsulotlari joriy etilishi mumkin.

Biroq bu imkoniyatlardan foydalanish uchun bir qator shartlar bajarilishi zarur. Avvalo, islomiy bank operatsiyalari uchun huquqiy va soliq neytralligi ta'minlanishi kerak. Ikkinchidan, banklar uchun shariat boshqaruvi, ichki audit va risk-menejment talablari aniq belgilanishi lozim. Uchinchidan, islomiy moliya bo'yicha professional kadrlar, shariat ekspertlari, huquqshunoslar, auditorlar va risk-mutaxassislar tayyorlanishi zarur. To'rtinchidan, barqaror moliyalashtirish uchun ESG ma'lumotlari, ta'sir ko'rsatkichlari va hisobot mexanizmlarini

joriy etish talab qilinadi. Beshinchidan, aholining moliyaviy savodxonligi va

islomiy bank mahsulotlari haqidagi xabardorligi oshirilishi lozim.

4-jadval. Islomiy banklar barqaror moliyalashtirishini rivojlantirishdagi muammolar va yechimlar

Muammo	Amaliy ko'rinishi	Tavsiya etiladigan yechim
Huquqiy va soliq moslashuvi	Aktiv oldi-sotdisi, ijara va mulk o'tishida ikki karra soliq yoki huquqiy noaniqlik yuzaga kelishi mumkin.	Islomiy bank shartnomalari uchun soliq neytralligi va maxsus huquqiy normalarni joriy etish.
Mahsulotlar konsentratsiyasi	Amaliyotda murabaha va tovarga asoslangan qisqa muddatli mahsulotlar ulushi yuqori bo'lib qoladi.	Musharaka, mudaraba, salam, istisna, yashil ijara va ijtimoiy moliya mahsulotlarini rivojlantirish.
Shariat boshqaruvi	Turli banklarda shariat talqini farqlanishi investor va mijozlar ishonchiga ta'sir qiladi.	Milliy shariat kengashi, standartlashtirilgan fatvo va ichki shariat auditini kuchaytirish.
Kadrlar salohiyati	Bank xodimlari, yuristlar, auditorlar va mijozlar islomiy moliya xususiyatlarini yetarli bilmasligi mumkin.	Universitet, bank akademiyasi va professional sertifikatlash dasturlarini yo'lga qo'yish.
ESG va ta'sir hisoboti	Yashil va ijtimoiy loyihalar bo'yicha natijalarni o'lchash mexanizmi zaif bo'lishi mumkin.	Barqarorlik indikatorlari, ta'sir hisoboti va mustaqil baholash amaliyotini joriy etish.
Likvidlik va kapital bozori	Islomiy banklar uchun qisqa muddatli shariatga mos likvidlik instrumentlari cheklangan bo'lishi mumkin.	Mahalliy sukuk bozori, markaziy bank instrumentlari va shariatga mos repo mexanizmlarini rivojlantirish.

Manba: muallif tomonidan institutsional tahlil asosida tuzildi.

XULOSA

O'tkazilgan tahlil asosida quyidagi xulosalar shakllantirildi:

1. Islomiy banklar barqaror rivojlanishni moliyalashtirishda real sektor bilan bevosita bog'langan moliyaviy modelni taklif qiladi. Ularning aktivga asoslanganligi, risk va foydani taqsimlashga moyilligi hamda zararli faoliyatlarni moliyalashtirmaslik tamoyili iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik barqarorlik maqsadlariga mos keladi.

2. Murabaha, ijara, salam va istisna instrumentlari ishlab chiqarish, savdo, qishloq xo'jaligi, uy-joy va infratuzilma loyihalarini amaliy moliyalashtirishda muhim vosita bo'la oladi. Musharaka va mudaraba esa tadbirkorlik, innovatsion biznes va kichik

korxonalarini risk-taqsimlovchi sheriklik asosida moliyalashtirish imkonini beradi.

3. Xalqaro tajriba islomiy banklarning barqaror rivojlanishga hissa qo'shishi huquqiy baza, shariat boshqaruvi, soliq neytralligi, kapital bozori infratuzilmasi, barqarorlik hisobotlari va investorlar ishonchi bilan chambarchas bog'liq ekanini ko'rsatadi. Malayziya, Indoneziya, GCC mamlakatlari, Turkiya va IsDB tajribasi bu borada turli institutsional modellarga ega.

4. O'zbekiston sharoitida islomiy banklar moliyaviy inklyuziyani kengaytirish, kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlash, qishloq xo'jaligi va infratuzilma loyihalarini moliyalashtirish hamda yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonini tezlashtirish uchun muhim

imkoniyat yaratadi. Ayniqsa, IsDB bilan bog‘liq EEFU kabi modellar islomiy moliya, davlat-xususiy sheriklik va ta’sirga yo‘naltirilgan investitsiyalar yondashuvlarini birlashtirish mumkinligini ko‘rsatadi.

5. Islomiy banklarning barqaror moliyalashtirishdagi salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqarish uchun huquqiy va soliq neytralligi, milliy shariat boshqaruvi, professional kadrlar tayyorlash, ESG va ta’sir

hisobotlari, mahalliy sukuk bozori hamda aholining moliyaviy savodxonligini oshirish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar talab etiladi.

6. Kelgusidagi tadqiqotlarda islomiy bank mahsulotlarining kichik biznes rentabelligi, bandlik, ayollar va yoshlar tadbirkorligi, iqlimga moslashuv investitsiyalari va moliyaviy inklyuziya ko‘rsatkichlariga ta’sirini empirik usullar orqali baholash maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions. (2015). Shari’ah standards. Manama: AAOIFI.
2. Asian Development Bank. (2021). Unlocking Islamic climate finance. Manila: Asian Development Bank.
3. General Council for Islamic Banks and Financial Institutions. (2022). Sustainability guide for Islamic financial institutions. Manama: CIBAFI.
4. General Council for Islamic Banks and Financial Institutions. (2025). The evolving climate change landscape: Insights and practical experiences from Islamic banks. CIBAFI Briefing, Issue 21.
5. Islamic Corporation for the Development of the Private Sector and London Stock Exchange Group. (2025). Islamic Finance Development Report 2025. ICD–LSEG.
6. Islamic Development Bank, United Nations Environment Programme Finance Initiative, and General Council for Islamic Banks and Financial Institutions. (2023). Mobilising Islamic banking for climate action. Jeddah: IsDB.
7. Islamic Financial Services Board. (2025). Islamic financial services industry stability report 2025. Kuala Lumpur: IFSB.
8. United Nations Development Programme and Kuwait Finance House. (2024). The potential growth and future trends of green sukuk as a tool for sustainable financing. New York: UNDP.
9. World Bank and Islamic Development Bank. (2025). Islamic finance and climate agenda: From green sukuk innovation to greener halal value chains. Washington, DC: World Bank.
10. World Bank Group. (2019). Helping Malaysia develop the green sukuk market: Facilitating sustainable financing. Washington, DC: World Bank.